

Nr 63.

Ankom till riksdagens kansli den 1 juni 1917 kl. 2 e. m.

Utlåtande, i anledning av framställning av fullmäktige i riksbanken angående uppförande av arbetarebostäder vid Tumba bruk.

I en till bankoutskottet ingiven, den 26 april 1917 dagtecknad skrivelse hava fullmäktige i riksbanken anfört följande:

»Enligt uppdrag av inspekterande fullmäktigen för riksbankens pappersbruk vid Tumba har förvaltaren därstädes i skrivelse den 22 april 1917 lämnat härmed såsom bilaga ingående redogörelse för brukets papperstillverkning, arbetareantal och arbetarebostäder under senast förflutna 20 år.

Fullmäktiges skrivelse den 26 april 1917.

Sammanfattas tillverkningen av sedelpapper i medeltal för femårsperioder, har denna utgjort nedan angivna antal blanketter:

1:sta femårsperioden, 1897—1901.....	medeltal	8,183,580
2:dra » 1902—1906.....	»	10,382,450
3:dje » 1907—1911.....	»	14,346,850
4:de » 1912—1916.....	»	17,441,981

Tillverkningen av annat papper än sedelpapper har ökats från 836,072 leveransark för 1896 — inklusive danska sedlar — till 884,201 leveransark för 1906 och 1,293,690 leveransark för 1916.

Arbetareantalet var i medeltal

under 1:sta femårsperioden.....	100.4
» 2:dra »	106.8
» 3:dje »	107.0
» 4:de »	102.2

Då sålunda väl tillverkningen men icke arbetareantalet ökats, har följden blivit en rätt betydligt ökad arbetsbelastning per individ eller, under 20-årsperioden,

Bihang till riksdagens protokoll 1917. 8 saml. 48 häft. (Nr 63.)

från 60,605 till 164,211 sedelblanketter och från 8,894 till 11,152 formark annat papper om året per arbetare.

Vad bostäderna beträffar, bör till en början framhållas, att det icke torde få anses obilligt att med bostad på två rum och kök tillgodose de äldre och mera betydande bland personal av arbetare, på vilka ställas så stora krav, som Tumba bruk är nödsakat att uppställa. För 20 år sedan framstod uppfattningen härom icke med samma klarhet som nu. Då fanns allenast en sådan lägenhet, men även nu finnas av denna kategori endast tolv lägenheter.

Den relativa tillgången på bostäder ställer sig på följande sätt:

år 1897 funnos 1.2 boningsrum per arbetare,

innevarande år 1.3 » » »

Ökningen är sålunda obetydlig och torde icke kunna anses motsvara önskvärdheten av ett väl avpassat tillgodoseende av det nuvarande bostadsbehovet.

Då därtill kommer, dels att flera såsom osunda och olämpliga redan utdömda bostäder f. n. åter måst tagas i anspråk, dels att ett icke ringa antal arbetare torde komma att på grund av hög ålder inom icke alltför avlägsen tid upphöra med sitt arbete och bliva understödstagare, dels att en del yngre arbetare, som för närvarande bebo enkelrum, anhållit att, på grund av tilltänkta giftermål, bekomma bostad med kök, torde det visa sig nödvändigt att inom närmaste tid uppföra ytterligare arbetarebostäder vid Tumba.

Fullmäktige, som tagit detta ärende i omprövning, anse sig emellertid icke ännu vara i tillfälle att till utskottet ingiva en fullständig plan för ordnandet i dess helhet av frågan om bostäder för brukets arbetare och understödstagare. Det torde ock, ur synpunkten av nu rådande höga byggnadspris, vara tillrådligt att, där det icke kan anses oundgängligen nödvändigt att omedelbart företaga något byggnadsarbete, till en lämpligare tidpunkt uppskjuta frågan i hela dess omfattning.

Emellertid finnes, såsom förvaltaren framhåller och såsom under senare år några gånger tillämpats, ett enkelt sätt för fyllandet av det mest trängande behovet till relativt billigt pris, nämligen att omändra några redan befintliga byggnader så att de lämpa sig till bostäder.

Det gäller tre stycken smärre hus, nämligen den så kallade »kölnan», det gamla fodermagasinet och det så kallade lilla gula huset vid sjön.

Kostnaden för ifrågavarande ombyggnader skulle enligt inkomna anbud, såsom av hogsående bilagor framgår, belöpa sig till 25,850 kronor och därför skulle förvärvas följande bostäder:

2 lägenheter på 2 rum och kök

5 » » 1 » » »

1 » » 1 enkelrum.

Då kostnaden synes måttlig i förhållande till betydelsen av detta förvärv av nya bostäder, vilja fullmäktige härmed hemställa om bankoutskottets medgivande att i huvudsaklig överensstämmelse med förvaltarens bilagda förslag till bostäder förändra med nr 11, 17 och 19 i samma förslag betecknade byggnader vid Tumba bruk för en kostnad av 25,850 kronor.»

Vid skrivelsen voro fogade däri omförmälda bilagor.

Med anledning av denna framställning avlät utskottet den 14 maj 1917 till fullmäktige en så lydande skrivelse:

»I skrivelse den 26 nästlidna april hava fullmäktige efter en redogörelse för ökningen under de senare åren av arbetet vid Tumba pappersbruk anført, att av angivna skäl det syntes vara nödvändigt att inom den närmaste tiden uppföra ytterligare arbetarebostäder vid Tumba. Med avseende å bostädernas beskaffenhet hava fullmäktige såsom sin uppfattning uttalat, att de äldre och mera betydande bland en arbetarepersonal, på vilken ställdes så stora krav, som på den vid Tumba, borde beredas bostäder, bestående av två rum och kök.

*Utskottets
skrivelse den
14 maj 1917.*

Fullmäktige hava emellertid med hänsyn till nu rådande höga byggnadspris ansett sig böra till en lämpligare tidpunkt uppskjuta frågan om nybyggnad av arbetarebostäder men däremot för fyllande av det mest trängande behovet av bostäder föreslagit, att några redan befintliga byggnader måtte få omändras till lämpliga arbetarebostäder.

I detta syfte hava fullmäktige hemställt, att tre byggnader, nämligen det så kallade »lilla gula huset vid sjön», den så kallade »kölnan» samt det gamla fodermagasinet finge omändras till 8 bostadslägenheter, varav två lägenheter om två rum och kök, fem om ett rum med kök samt en med ett enkelrum, allt för en kostnad av 25,850 kronor.

Vid granskning av det nu framlagda förslaget med tillhörande ritningar och efter av utskottet nyligen avlagt besök på platsen har utskottet ansett sig icke böra godkänna förslaget.

Vad först angår den så kallade »kölnan», läser denna över huvud taget icke lämpa sig för inredande av bostadslägenheter och torde densamma därför i förevarande avseende böra lämnas ur räkningen. Beträffande härefter de övriga byggnaderna, synes visserligen en ombyggnad av dessa kunna ske. Kostnaderna härför ställa sig i varje fall relativt dyra, och det har därför inom utskottet ifrågasatts, huruvida det icke vore ekonomiskt fördelaktigare att låta riva ifrågavarande byggnader och tillgodogöra sig byggnadsmaterialet vid uppförande av nya bostäder.

Utskottet är nämligen av den uppfattningen att frågan om nya arbetarebostäder vid Tumba bruk bör snarast möjligt bringas till en lösning och synes härvid icke möta något hinder att redan vid innevarande års riksdag nödiga åtgärder i detta avseende vidtagas med beaktande därvid att de mest trängande behoven må varda i främsta rummet tillgodosedda.

Vad de nya bostäderna beträffar, synes det utskottet lämpligt, att lägenheter om två rum och kök jämte särskilt källarutrymme må i största möjliga utsträckning komma till användning. Enligt utskottets mening torde också minst två högst fyra sådana lägenheter böra sammanföras inom en och samma byggnad.

En synnerligen lämplig plats för uppförande av dessa bostäder torde vara det område, som är beläget söder om landsvägen mellan bruket och Kvarnsjön.

Med anledning av vad sålunda anförts får utskottet anhålla, att fullmäktige ville, i överensstämmelse med vad här ovan uttalats, upptaga frågan om anskaffande av erforderliga arbetarebostäder vid Tumba bruk under förnyat övervägande med beaktande därvid, att de mest trängande behoven må varda i främsta rummet tillgodosedda, samt till bankoutskottet snarast möjligt inkomma med yttrande och förslag i ämnet. De till ärendet hörande förslag och ritningar varda härmed återställda.»

Med anledning härav inkommo fullmäktige den 18 maj 1917 med förnyad framställning i ärendet, däri fullmäktige anförde följande:

Fullmäktiges
förnyade
framställning
den 18 maj
1917.

»I skrivelse den 14 innevarande månad har bankoutskottet, som icke ansett sig kunna godkänna fullmäktiges den 26 sistlidne april till utskottet avlämnade hemställan angående omändring till bostäder av tre byggnader vid Tumba bruk, anhållit, att fullmäktige ville upptaga frågan om anskaffande av erforderliga arbetarebostäder vid Tumba under förnyat överbäggande, med beaktande därvid, att de mest trängande behoven må varda i främsta rummet tillgodosedda. Utskottet har därvid uttalat den uppfattningen, att frågan om nya arbetarebostäder vid Tumba bruk bör snarast möjligt bringas till en lösning, ävensom att hinder icke synes möta mot att redan vid innevarande års riksdag nödiga åtgärder i detta avseende vidtagas.

Med anledning härav och då bankoutskottet framhållit såsom beaktansvärt, att de mest trängande behoven må varda i främsta rummet tillgodosedda, tillåta sig fullmäktige erinra därom, att framställningen i fullmäktiges ovanberörda skrivelse gick ut på att söka bereda möjlighet att redan innevarande år möta just det mest trängande behovet, medan, under tagen hänsyn till de höga byggnadskostnader, som för närvarande råda, uppförandet av övriga erforderliga arbetarebyggnader uppskötes. Det var därvid fullmäktiges avsikt att i så god tid inkomma med förslag till 1918 års riksdag, att det närmaste behovet av bostäder kunde väntas genom nybyggnader fyllt till hösten samma år.

Bankoutskottets ovanberörda, sistlidna måndag dagtecknade skrivelse remitterades ofördröjligen till inspekterande fullmäktigen, vilken till fullmäktige avgivit hosgående den 16 maj daterade utlåtande och förslag, varmed följde likaledes här bifogade, av förvaltaren vid Tumba bruk gjorda, den 10 innevarande månad dagtecknade översikt över totala behovet av arbetarebostäder därstädes.

Fullmäktige, som i likhet med inspekterande fullmäktigen fortfarande hålla före, att det förslag, som fullmäktige i sin skrivelse till bankoutskottet den 28 sistlidna april avgåvo, skulle på ett tillfredsställande sätt hava tillgodosett det mest trängande behovet av bostäder, vilja emellertid, trots att den synnerligen knappt tillmätta tiden icke medgivit uppgörandet av detaljerade ritningar och arbetsbeskrivningar, än mindre inhämtande av fullständiga byggnadsanbud, söka att avgiva åtminstone approximativa förslag till nya arbetarebostäder vid Tumba.

Vad inspekterande fullmäktigen anfört beträffande husens och de olika lägenheternas beskaffenhet och storlek m. m., synes fullmäktige lämpligt.

Vad priset per eldstad beträffar, torde, efter de upplysningar, som fullmäktige inhämtat, det antagna genomsnittspriset motsvara de nuvarande kostnaderna och sålunda de byggnader, som under år 1917 skulle komma till utförande, antagligen hålla sig inom den av inspekterande fullmäktigen uppgivna kostnaden. Vad nästkommande års nybyggnader beträffar, anse sig fullmäktige emellertid, med hänsyn tagen till de fluktuationer på byggnadsmarknaden, som i dessa tider visat sig råda, böra framhålla, att förhållandena år 1918 kunna varda sådana, att fullmäktige då se sig nödsakade att ingå med begäran om något fyllnadsanslag.

Fullmäktige tillåta sig emellertid att hemställa, att bankoutskottet ville utverka riksdagens medgivande att, för uppförande av arbetarebostäder vid Tumba bruk, av riksbankens medel anslås ett belopp av 140,000 kronor att utgå under åren 1917 och 1918.»

Skrivelsen åtföljes av de däri omförmälda bilagor, varande det av inspekterande fullmäktigen avgivna yttrandet av följande lydelse:

»Med anledning av bankoutskottets till mitt yttrande överlämnade skrivelse av den 14 innevarande månad har jag äran anföra följande:

I de tre byggnader, vilkas omändring till bostäder fullmäktige i sin skrivelse den 28 april föreslog, skulle inretts

2 lägenheter med 2 rum och kök

5 » » 1 » » »

1 » » 1 enkelrum

eller tillsammans åtta lägenheter, därav sju lägenheter för gifta arbetare. Sedan jag låtit bruksförvaltaren komplettera och närmare precisera sin förut såsom bilaga till bankoutskottet medsända skrivelse den 22 sistlidna april, tillåter jag mig hänvisa till hans hosgående, den 10 maj dagtecknade redogörelse.

Av denna framgår, att förvaltaren vidhåller sin åsikt, att behovet av åtminstone sju lägenheter för gifta arbetare är så trängande, att de böra vara färdiga redan instundande höst. Vidare betonar han behovet av, att till hösten 1918 ytterligare 9, eller helst 13 nya lägenheter göras färdiga.

Efter undersökning av de omständigheter, som förvaltaren framhållit, kan jag endast uttala min anslutning till vad han sålunda framhållit.

Ehuru jag alltjämt håller före, att åtminstone två av de till ombyggnad ifrågasatta byggnaderna synnerligen väl skulle lämpat sig att ändras till bostäder, har jag, jämlikt bankoutskottets uttalande, sökt att, i den mån det synnerligen knappa tiden det medgivit, verkställa någon utredning rörande de ifrågasatta nya byggnaderna. Då emellertid inga detaljritningar eller utförligare arbetsbeskrivningar medhunnits, måste de förslag, som jag härmed tillåter mig framställa, bliva approximativa. Jag har likväl dels på olika håll, där staten, Stockholms stad eller enskilda större arbetsgivare mig vederligen haft att under närvarande tid uppföra arbetarebostäder, efterhört prisen på sådana fastigheters byggande per eldstad eller per kubikinnehåll, dels låtit en av Tumba bruk vid olika tillfällen använd byggmästare verkställa beräkningar angående kostnaden för byggnader enligt honom företedda skizzer.

Jag har därvid utgått från, att flertalet bland de nya lägenheterna skola innehålla 2 rum och kök samt att varje byggnad icke skall innehålla färre än två och icke flera än fyra lägenheter, något enstaka enkelrum möjligen oräknat.

För nu avsedda byggnader torde trähus på en grund av gjuten cement vara det fördelaktigaste. Ytterväggarna torde böra göras av spåntad 3-tums plank med papp och panel på båda sidor samt innerväggarna med 2-tums plank och en gång panel. För grunden bör schaktas till frostfritt djup och nödiga källare inredas.

På så sätt byggda hus draga för närvarande en kostnad, som, om nödigt säkerhetstillägg för oförutsedda utgifter och eventuella smärre prisstegringar påläggas, icke torde böra sättas lägre än till i medeltal 2,700 kronor per eldstad.

Enligt ovanstående beräkning av att nu ett tjugotal lägenheter erfordras, och under antagande att dessa motsvara 32 rum och 20 kök eller tillsammans 52 eldstäder, utgör hela kostnaden för dessa byggnader ett belopp av 140,000 kronor.

För de sju lägenheter, inrymda i två hus, det ena på fyra, det andra på två lägenheter, som borde vara färdiga instundande höst, erfordras enligt ovanstående beräkning en byggnadssumma av 48,600 kronor.

Av återstoden erfordras en mindre del instundande höst för grundläggningsarbetena, medan det mesta skulle falla på år 1918.

Jag tillåter mig vördsamt hemställa, att fullmäktige ville besluta att ingå till bankoutskottet med anhållan, att utskottet ville utverka riksdagens medgivande att, för uppförande av arbetarebostäder vid Tumba bruk, av riksbankens medel måtte anslås ett belopp av 140,000 kronor att utgå under åren 1917 och 1918.»

Utskottet.

Det av fullmäktige ursprungligen framlagda förslaget avsåg alltså begäran om tillstånd att för en kostnad av 25,850 kronor omändra tre vid bruket befintliga byggnader till lämpliga arbetarebostäder, och erinra fullmäktige i sin senaste framställning, hurusom berörda förslag gick ut på att söka bereda möjlighet att redan under innevarande år möta det mest trängande behovet av bostäder, medan fullmäktige i betraktande av nu rådande höga byggnadskostnader ansåge uppförandet av övriga erforderliga arbetarebyggnader böra uppskjutas.

Såsom framgår av utskottets till fullmäktige avlätna svarsskrivelse, hade emellertid utskottet efter granskning av fullmäktiges förslag och efter avlagt besök på platsen funnit sig icke böra godkänna det samma. Såsom skäl härför anförde utskottet, att, vad först anginge en av de ifrågavarande byggnaderna, den s. k. kölnan, denna över huvud taget icke syntes lämpa sig för inredande av bostadslägenheter och därför borde i förevarande avseende lämnas ur räkningen. Utskottet stödde sig därvid på sina under besöket vid Tumba gjorda iakttagelser. Den ifrågavarande byggnadens läge å vattensjuk mark torde nämligen böra ur sanitär synpunkt utesluta dess inredande till bostäder. Utskottet finner sig fortfarande böra vidhålla denna synpunkt. Samma olägenhet torde för övrigt vidlåda även det gamla fodermagasinet.

Beträffande vidare sistnämnda byggnad och det s. k. lilla gula huset syntes visserligen en ombyggnad av dessa kunna ske, men ansåg utskottet kostnaderna härför i varje fall ställa sig relativt dyra. Inom utskottet hade därför ifrågasatts, huruvida det icke vore ekonomiskt fördelaktigare att låta riva dessa byggnader och tillgodogöra sig byggnadsmaterialet vid uppförande av nya bostäder. Enligt utskottets uppfattning borde nämligen frågan om nya arbetarebostäder vid bruket snarast möjligt bringas till en lösning. Något hinder syntes icke heller möta att redan vid innevarande års riksdag härför vidtaga nödiga åtgärder, med beaktande därvid att de mest trängande behoven bleve i främsta rummet tillgodosedda.

Med anledning härav hava fullmäktige nu framlagt nytt förslag i ämnet.

Enligt detta borde 7 lägenheter för gifta arbetare vara färdiga redan instundande höst, varjämte till hösten 1918 ytterligare 9 helst 13 lägenheter borde uppföras. Lägenheterna skulle bestå av 2 rum

med kök jämte nödigt källarutrymme m. m., och skulle i en och samma byggnad sammanföras minst 2, högst 4 lägenheter, något enstaka enkelrum för ogift arbetare möjligen oräknat.

Byggnadskostnaden har beräknats till i medeltal 2,700 kronor per eldstad. Med ovannämnda beräkning av ett tjugotal lägenheter, motsvarande 32 rum och 20 kök eller 52 eldstäder, skulle hela kostnaden för dessa byggnader utgöra 140,000 kronor. För de lägenheter, som vore avsedda att redan i höst tagas i bruk, erfordrades enligt denna beräkning ett belopp av 48,600 kronor. Av återstoden borde en mindre del tagas i anspråk under hösten för grundläggningsarbetena, varemot större delen skulle falla på år 1918. Beträffande dessa senare kostnader, hava fullmäktige ansett sig böra framhålla, att med hänsyn till rådande fluktuationer något fyllnadsanslag eventuellt kunde bli erforderligt. Fullmäktige hava alltså hemställt om ett anslag för här ifrågasatt ändamål av 140,000 kronor att utgå under åren 1917 och 1918.

Utskottet har vid granskning av det av fullmäktige nu framlagda förslaget funnit sig böra godkänna detsamma.

Beträffande platsen för de ifrågasatta nybyggnaderna synas dessa lämpligen böra förläggas å slutningen mot söder utefter vägen mellan bruket och torpet Sandstugan.

På grund av vad sålunda anförts, hemställer utskottet,

att riksdagen må uppdraga åt fullmäktige i riksbanken att låta i huvudsaklig överensstämmelse med här ovan omförmälda förslag uppföra arbetarebostäder vid Tumba bruk för en kostnad av etthundrafyrtiotusen kronor, att utgå av riksbankens medel under åren 1917 och 1918.

Stockholm den 1 juni 1917.

På bankoutskottets vägnar:

ERNST HEDENSTIERNA.

Vid detta ärendes slutbehandling hava närvarit:

av första kammaren: herrar *Hedenstierna, Hallin, Gustafsson*, friherre *Langenskiöld Roos, Östling, Sandler* och *Norman* samt

av andra kammaren: herrar *Vahlquist, Berg* i Munkfors, *Olsson* i Blädinge, *Söderberg* i Hobborn, *Edbom, Jonsson* i Gumboda, *Jonsson* i Hå och *Bäcklund*.
